

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

MANEVİYAT ÜZERİNE ETÜTLER

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Yitro

Düşünmeden Önce Teşekkür Etmek

On Emir tarihin en ünlü dini ve ahlaki kanunudur. Kısa bir süre öncesine kadar Amerika'daki mahkeme salonlarını süslemekteydi. Hâlâ da çoğu sinagogun *Ehal Akodeş*'ini (kutsal dolap) süslemektedir. Rembrandt onlara klasik artistik ifadesini, Moşe'yi altın buzağıyı gördükten sonra levhaları kırmak üzereyken resmettiği tablosunda vermiştir. John Rogers Herbert'in, Moşe'nin kanun levhalarını indirmesini resmettiği devasa tablosu, Lordlar Kamarası'nın ana komite salonuna hâkimdir. Üzerlerindeki on emirle, bu levha çifti, Tanrı'nın hükümleraltılığı altındaki ebedi kanunun kalıcı simgesidir.

Tabii ki, "on emir" in "On Emir" *olmadığını* hatırlarda tutmakta fayda vardır. Tora onlara *aseret adevarim* (Şemot 34:28) adını verir. Gelenekteki ismiyse *aseret adiberot* şeklindedir. Her iki ifade de "on söz" veya "on telaffuz" anlamına gelir. Bunu, yirminci yüzyıldaki belgesel keşiflerin, özellikle de MÖ 1400-1200 yıllarına, yani yaklaşık olarak Moşe ve Mısır Çıkışı'nın dönemine kadar geri giden Hitit akitlerinin veya "hükümdarlık antlaşmalarının" ışığında daha iyi anlayabiliriz. Bu antlaşmalar genellikle kanunları iki kez içerirdi; öncelikle genel ifadeler şeklinde ve ana hatlarıyla, sonra da spesifik ayrıntılarla. "On söz" ile *Mişpatim peraşasındaki* ayrıntılı emirler (Şemot 22-23) arasındaki ilişki de tam olarak budur. İlki genel, ana hatlardır, kanunun temel ilkeleridir.

Genellikle on emir, hem görsel hem de içeriksel olarak beşer emirden oluşan iki grup olarak resmedilir. İlk grup Tanrı ile aramızdaki ilişkileri ele alır (buna anne ve babamızı onurlandırma emri

de dâhildir, çünkü Tanrı gibi onlar da bizi dünyaya getirmişlerdir); ikinci grupsa insan akranlarımızla aramızdaki ilişkilere odaklanır.

Ancak emirleri üçer emirden oluşan üç grup olarak görmek de makuldür. İlk üç emir (Tanrı'nın Bir olması, başka Tanrı olmaması, Tanrı'nın İsmi'ni boş yere ağza almamak), Tanrı – yani kanunların Yazarı ve Otoritesi – hakkındadır. İkinci grup (Şabat'ı korumak, ebeveyni onurlandırmak, cinayet işlememek), yaratılmış olmakla ilgilidir. Şabat bize evrenin doğuşunu hatırlatır. Ebeveynlerimiz bizi var etmişlerdir. Cinayet yasaktır, çünkü hepimiz Tanrı'nın suretinde yaratılmışızdır (Bereşit 9:6). Üçüncü üçlü (zina işlememek, çalmamak, yalancı şahitlik etmemek), toplumun temel kurumlarıyla bağlantılıdır: evliliğin kutsiyeti, özel mülkiyete saygı ve adaletin uygulanması. Bunlardan herhangi birini kaybederseniz, özgürlük dağılmaya başlar.

Bu yapı, onuncu emrin ne kadar da tuhaf olduğunu vurgulamaya hizmet etmektedir: "Akranının evine göz dikme. Akranının karısına, kölesine, cariyesine, boğasına, eşeğine ve akranına ait hiçbir şeye göz dikme." En azından yüzeysel bakımdan bu emir, konuşma veya eylem içeren¹ diğer tüm emirlerden farklıdır.

Kıskançlık, imrenmek, başkasının sahip olduğu bir şeyi arzulamak ise, düşünce, söz veya eylem değil, bir duygudur. Ve tabii ki duygularımıza hâkim olmak elimizde değildir. Eskiden bunlar için İngilizce *passions* sözcüğü kullanılırdı, çünkü duygularımız karşısında genellikle "*pasif*" izdir. Öyleyse imrenme duygularını yasaklamak nasıl

¹ Doğrudur; Rambam, ilk emrin Tanrı'ya inanmak olduğu görüşündeydi. Ancak Ramban'ın anladığı şekliyle *Alahot Gedolot* onunla hemfikir değildi ve "Ben seni Mısır

Ülkesi'nden çıkarmış olan Tanrının *A-Şem'im*" pasuğunun bir emir değil, emirlere bir giriş cümlesi olduğu düşüncesindeydi.

mümkün olabilir? Makul olan, sadece kontrolümüz dâhilinde olan meseleleri emretmek veya yasaklamak değil midir? Ve her halükârda, ara sıra gelen imrenme ve kıskançlık spazmı, eğer başka insanlara hiçbir zarar vermiyorsa, neden herhangi bir önem taşıyın?

Bana öyle geliyor ki, burada Tora, bizim, kendimizi tehlikeye sokacak şekilde unutmaya eğilimi gösterdiğimiz bir dizi temel hakikati iletmektedir. Öncelikle, bilişsel davranışsal tedavinin bize hatırlattığı üzere, inandığımız şeyler, hissetme şeklimizi etkiler.² Örneğin narsist insanlar çok çabuk alınırlar, çünkü diğer insanların kendileri hakkında konuştuklarını veya kendilerine saygısızlık ettiklerini düşünürler; oysa genellikle başka insanları hiç ilgilendirmeyiz. Narsistlerin bu düşüncelerinin gerçekle ilgisi yoktur; ama bu onların kırgınlık ve gücenmişlik hislerine engel olmaz.

İkincisi, kıskançlık, toplum içinde şiddetin başlıca faktörlerinden biridir. Iago'yu, Othello'yu yanlış yönlendirmeye iten ve trajik sonuçlara yol açan şeydir. Bize daha yakın bir örnekte, Kayın'ı Evel'i öldürmeye sevk eden budur. Avraam'ın ve daha sonra Yitshak'ın, kıtlığın onları evlerinden geçici olarak ayrılmak zorunda bıraktığı dönemde hayatları için endişe etmelerine sebep olan da budur. Her ikisi de, çekici ve güzel kadınlarla evli oldukları için, yerel hükümdarların, eşlerini haremlerine katmak üzere kendilerini öldüreceklerine inanmışlardı.

En dokunaklı örnekte, kardeşlerinin Yosef'e karşı besledikleri nefretin kalbinde de kıskançlık yatıyordu. Kardeşleri Yosef'in, babaları tarafından gördüğü özel muameleye, giydiği güzel nakışlı üstlğe ve hepsinin üzerinde hükümdar olma hayallerine sinirlenmişlerdi. Onları başta onu öldürmeyi tasarlamaya ve nihayetinde onu bir köle olarak satmaya sevk eden bu olmuştur.

René Girard, *Violence and the Sacred*³ adlı klasik eserinde, şiddetin en temel sebebinin taklitçi arzu, başka bir deyişle, başka bir kişinin sahip olduklarına sahip olma arzusu olduğunu söyler ki aslında bu, başka biri olma arzusudur. Kıskançlık diğer birçok emrin ihlaline yol açabilir: insanları zinaya, hırsızlığa, yalancı şahitliğe, hatta cinayete kadar götürebilir.⁴

Yahudilerin kıskançlıktan korkmak için özel sebepleri vardır. Şüphesiz, kıskançlık, asırlar boyunca antisemitizmin varlığında rol oynamıştır. Yahudi olmayanlar, Yahudileri zorlu zamanlarda gelişim gösterme kabiliyetleri nedeniyle kıskanmışlardır ki bu, *Şemot peraşası* hakkındaki yazımızda, “Ama onlara ne kadar eziyet ettilerse, o kadar çoğalıyorlar ve o kadar yayılıyorlardı” pasuğu bağlamında işaret ettiğimiz sıra dışı bir olgudur. Yahudi olmayanlar Yahudileri ayrıca ve özellikle seçilmişlik duyguları nedeniyle de kıskanmışlardır (neredeyse tarihteki diğer her ulusun da kendisini seçilmiş ve özel gördüğü gerçeğine rağmen).⁵ Dolayısıyla bizim, Yahudiler olarak, daha yüksek bir tevazu ve alçakgönüllülük düzeyiyle hareket etmemiz mutlak surette şarttır.

Sonuç olarak kıskançlık yasağı hiç de garip değildir. Ne de olsa bu, On Emir'in bir bütün olarak hedeflediği sosyal uyum ve düzeni baltalayan en temel kuvvettir. Ancak On Emir kıskançlığı yalnızca yasaklamakla kalmamakta, bize onun üzerine yükselmek için yardım da etmektedir. Kıskançlığın üzerine yükselmemize yardımcı olanlar, özellikle bize Tanrı'nın tarihteki ve hayatlarımızdaki mevcudiyetini hatırlatan ilk üç emir ve yaratılmış olduğumuzu hatırlatan ikinci üç emirdir.

Biz buradayız, çünkü Tanrı burada olmamızı istemiştir. Tanrı neye sahip olmamızı istediye ona sahibiz. Öyleyse neden başkalarının sahip olduğu şeylerin peşinde olalım? Eğer hayatımızda en önemli şey, Tanrı'nın gözünde nasıl göründüğümüz ise, neden başka bir şeyi, sırf başka biri ona sahip diye isteyelim? Rekabet, çekişme, tamahkârlık ve kıskançlığın aklımıza girdiği nokta, kendimizi Tanrı karşısındaki durumumuz bağlamında tanımlamayı *kesip*, başkalarına göre tanımladığımız noktadır ve tüm bu duygular insanı yalnızca mutsuzluğa götürür.

Eğer bir komşunun yeni arabası beni kıskançlığa sürüklüyorsa, bu beni, hiç ihtiyacım olmayan daha pahalı bir model satın almaya motive edebilir ki bunu yapmak belki bana birkaç günlük tatmin duygusu verecektir, ama bu duygunun ömrü de ancak daha da pahalı bir araba satın almış olan başka bir komşu göreceğim zamanla sınırlı olacaktır. Bu kısır döngü sürekli devam eder gider. Kendi kıskançlığımı tatmin etmekte başarılı olsam

² Bu, çok uzun zamandan beri Yahudi düşüncesinin bir parçası olagelmıştır. Liadi'li Rabi Şeneur Zalman'ın şaheseri *Tanya*'da düzenli bir şekilde sunulan Habad felsefesinin kalbinde bu bakış yatar. Benzer şekilde, İbn Ezra, bu pasukla ilgili açıklamasında, yalnızca erişimimiz dâhilinde olduğuna hissettiğimiz şeylere göz düktebildiğimize işaret eder. Asla ulaşamayacağımız şeyleri kıskanmayız.

³ René Girard, *Violence and the Sacred* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1979) [*Şiddet ve Kutsal* (Alfa, 2019)].

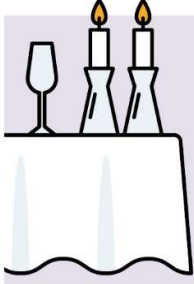
⁴ Bkz. Helmut Schoeck'in klasik eseri *Envy: a Theory of Social Behaviour* [*Kıskançlık: Bir Sosyal Davranış Teorisi*] (New York: Harcourt, Brace & World, 1969). Ayrıca bkz. Joseph Epstein, *Envy* [*Kıskançlık*] (New York: New York Public Library, 2003).

⁵ Bkz. Anthony Smith, *Chosen Peoples* [*Seçilmiş Halklar*] (Oxford: Oxford University Press, 2003).

bile bunu ancak başka birinin kıskançlığını uyandırma pahasına yapabilirim ve bu da, doğal hiçbir sonu olmayan gösterişçi tüketim döngüsüne yol açmaktan başka bir işe yaramaz. Arabaların arkasına yapıştırılan o mizahi etiketin söylemek istediği de budur: “Öldüğünde en çok oyuncak olan kazanır.” Buradaki kilit sözcük “oyuncak”tır, zira bu ancak yuva çocuklarına özgü bir ahlaki tutum olabilir ve olgun insanların hayatında hiç yeri olmamalıdır.

Kıskançlığın panzehiri şükrandır. “Kim zengindir?” diye sorar Ben Zoma ve cevap verir: “Sahip olduklarıyla mutlu olan.” Her gün gerçekleştirildiği takdirde hayatı değiştirebilecek nitelikte, güzel bir Yahudi uygulaması vardır. Sabah uyandığımız zaman söylediğimiz ilk sözcükler “*Mode Ani Lefaneha*”, “Huzurunda teşekkür ediyorum, yaşayan ve ebedi Kral” şeklindedir. *Biz, düşünmeden önce teşekkür ederiz.*

Yahudilik, tutum ve davranış olarak şükrandır. Başka insanların mutluluğunun bizimkisini azaltması hastalığından kurtulduğumuzda öylesine pozitif bir enerji dalgası salıveririz ki, bu dalga, başka insanların nelere sahip olduklarını düşünmek yerine kendi sahip olduklarımızı kutlamamıza ve olmadığımız bir insan olmaya can atmak yerine gerçek kişiliğimizi yaşamamıza olanak sağlar.

Şabat Sofrasında

1. Kişisel deneyimlerinize göre, kıskançlık doğal bir duygu mudur?
2. Kıskançlığın hayatımızda var olmasının pozitif bir yönü var mıdır?
3. Şükran duygusunun hayatınıza girmesine izin vermek, size kıskançlığı bertaraf etmekte nasıl yardımcı olabilir?

• Bu sorular, Rabi Sacks'ın bu haftaki Covenant & Conversation yazısının **Family Edition** versiyonundan alınmıştır. Nesilleri birbirine bağlayan, interaktif bir öğrenim için bu versiyonun bütününe şu bağlantıdan ulaşabilirsiniz: www.rabbisacks.org/covenant-conversation-family-edition/yitro/to-thank-before-we-think.

Family Edition şimdi Türkçe!